

LA CONTINUACIÓ DE LA RECERCA ONOMÀSTICA DESPRÉS DE LA PUBLICACIÓ DE L'INVENTARI. APUNTS A L'ONOMÀSTICA DE VINEBRE

SÍLVIA VEÀ VILA

Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili
Sòcia del CERE • silvia.vea@urv.cat

[Data de lliurament i acceptació: febrer de 2019]

PARAULES CLAU:

onomàstica, toponímia,
Vinebre, la Torre de
l'Espanyol

PALABRAS CLAVE:

onomástica, toponimia,
Vinebre, La Torre de
l'Espanyol

KEY WORDS:

onomastics, place-names,
Vinebre, La Torre de
l'Espanyol

RESUM

El fet d'haver publicat l'inventari onomàstic d'un terme municipal no significa que se n'hagi conclòs ni la confecció ni —encara menys— la recerca relacionada. En aquest article es presenten algunes troballes onomàstiques posteriors a la publicació de *l'Onomàstica de Vinebre* (Veà, 2017), que s'han originat en encetar la tasca de realització de l'inventari d'un terme adjacent, el de la Torre de l'Espanyol. Les noves dades donen llum a topònims ja coneguts i permeten de presentar-ne tres de nous.

RESUMEN

Haber publicado el inventario onomástico de un término municipal no significa que se hayan concluido ni su confección ni —todavía en menor medida— la investigación asociada a él. En este artículo se presentan algunos hallazgos onomásticos posteriores a la publicación de *Onomàstica de Vinebre* (Veà, 2017), originados en la labor de realización del inventario de un término adyacente, el de La Torre de l'Espanyol. Los nuevos datos sacan a la luz topónimos ya conocidos y permiten presentar otros tres desconocidos hasta ahora.

ABSTRACT

Just because a list of the place, field and road names of a municipality has been published does not mean it is complete— and still less the related research. This article presents some of the place-name findings made following the publication of *Onomàstica de Vinebre* (Veà, 2017) arising from beginning the task of making a similar list for the adjacent municipality of Torre de l'Espanyol. The new details throw light on names already known and make it possible to present three new ones.

INTRODUCCIÓ

El mes de desembre de 2017 va ser publicada l'obra *Onomàstica de Vinebre* (Veà, 2017), que aplega la totalitat dels topònims i antropònims lligats a Vinebre (Ribera d'Ebre) que es van localitzar al llarg de la confecció de la tesi doctoral del mateix títol, defensada el novembre de 2015 a la Universitat Rovira i Virgili, per l'autora d'aquest article.

Quan s'acaba un treball d'aquesta mena, s'és conscient que, de cap manera, això no significa que s'hagi arribat al final de la recerca i tampoc a la finalització de l'inventari. Perquè, d'una banda, sempre hi haurà noms que rauran amagats en documents que no s'hagin consultat —perquè no se n'ha tingut notícia, perquè no se'ls ha sabut localitzar, perquè... D'una altra, n'hi haurà d'altres que hauran quedat en la memòria d'algú a qui no s'ha entrevistat —perquè no es pot entrevistar a tothom, perquè aquell informant i la seua biblioteca mental insubstituïble ja no són entre nosaltres, perquè... I, finalment, perquè l'autor —autora en aquest cas— sap que no parerà de prestar-hi atenció i de reflexionar-hi al llarg de recerques posteriors, oimés quan engegui altres projectes onomàstics en què es puguin trobar dades relacionades.

En encetar i desenvolupar la recerca dels noms de lloc i de persona de la Torre de l'Espanyol,¹ s'han pogut localitzar nous noms i la possibilitat de donar algunes explicacions a noms que ja s'havien aplegat, però que havien quedat sense cap dada sobre l'origen o el significat, o sobre els quals s'havia proposat alguna hipòtesi susceptible de millora. Tot seguit, es presenten dos apartats en què es desenvolupen aquestes dos qüestions.

“QUANT AL SALT DEL RAI, EN UNA DE LES ENTREVISTES AMB UN DELS INFORMANTS ORALS, Q. JORNET, ES VA ESTABLIR CONVERSA SOBRE ELS ANTICS BANDOLERS DE LA CONTRADA, COM *LO CRIVELLER*, DE LA TORRE DE L'ESPANYOL, I *LO BARBUT* DE VINEBRE, I L'INFORMANT VA EXPLICAR QUE AL BARBUT DE VINEBRE, ISIDRE TEIXIDÓ, A LA POBLACIÓ DE LA TORRE SE'L CONEIXIA COM *LO RAI*.”

Topònims ja coneguts

Els topònims *lo salt del Rai* i *la serra de Caret* havien estat recollits a l'*Onomàstica de Vinebre*, de fonts orals i de fonts escrites, però o no se n'havia proposat cap hipòtesi plausible quant a origen o significat, o s'havia errat en aquesta hipòtesi.

Rai, lo salt del [ʎo 'saɫ del 'raj]

Salt d'aigua a la vall dels Gorraptres. Actualment, està sec atès que per la vall dels Gorraptres només baixa aigua en casos de molta pluja continuada, fet que no passa gens sovint en aquestes contrades. Per bé que aquesta és la denominació més popular, també és anomenat lo salt de la Vall. Quan la gent de Vinebre van haver d'abandonar el poble a la Guerra Civil espanyola, les dones hi anaven a rentar la roba.

«Rai, salt del» i «Salt del Rai» (Nom. 2010). (Veà, 2017: 262)

Caret, la serra de [ʎa 'sɛra ðe ka'ret]

Petita serra que és perpendicular a la serra del Rovelló en un punt proper a la punta de la Roqueta. Una característica especial que té és que es tracta de terreny tou traspassat per estrats horitzontals de pedra calcària d'uns cinc metres de gruix aproximadament.

«Carets, serra de» (Nom. 2010). (Veà, 2017:125)

Quant al salt del Rai, en una de les entrevistes amb un dels informants orals, Q. Jornet, es va establir conversa sobre els antics bandolers de la contrada, com *lo Criveller*, de la Torre de l'Espanyol, i *lo Barbut* de Vinebre, i l'informant va explicar que al Barbut de Vinebre, Isidre Teixidó, a la població de la Torre se'l coneixia com *lo Rai*. És ben lògic pensar que el renom del bandoler, que bé podria ser un nom de família, quedés lligat a un topònim, com tants d'altres n'hi ha: la mina de l'Aulivero, lo racó dels Blaions, lo mas de la Capitana...; i el topònim, doncs, respongui al mecanisme d'afegiment d'un antropònim, probablement amb valor possessiu, al nom comú que designa l'accident geogràfic: nom comú + preposició + antropònim = salt + del + Rai. Pensem, doncs, que l'origen del topònim és aquest i no cap altre i que, de cap manera, pot tenir relació amb intents d'etimologia popular lligats a l'activitat dels raiers, cosa ben improbable, d'altra banda, en un indret on el cabal de la vall que hi discorre a prop, la de Gorraptres, roman eixuta de manera permanent si no és que s'esdevé un episodi extraordinari de precipitacions.

Pel que fa a la serra de Caret, anteriorment (Veà, 2016:112), s'havia proposat una hipòtesi que ja qualificarem en aquell moment d'agosarada i simplista, per bé que era fonamentada en les dades que s'havien recollit fins aleshores. Des d'aquestes línies en proposem una de nova, que pensem que és encertada.

Ja a l'*Onomàstica de Vinebre* es va localitzar un antropònim que hi podia tenir relació: «Domingo Careta», trobat al monedatge de 1329 (Ortega, 1997). A més, en les darreres recerques referents a la Torre de l'Espanyol, s'ha trobat aquest mateix cognom o renom, en la forma masculina i femenina: «Pere Careta (batlle)», a la prestació d'homenatges de 1349 (Ortega, 2006) i «Jaume Caret», al Capbreu de la Torre de l'Espanyol de 1607, 79v. És així que sembla força evident que el topònim respon al mecanisme esmentat més amunt, el d'afegiment d'un antropònim, probablement amb valor possessiu, al nom comú que designa l'accident geogràfic: nom comú + preposició + antropònim = serra + de + Caret.

Consegüentment, insistim en la incorrecció del topònim recollit pel *Nomenclàtor* (Generalitat de Catalunya, 2009): *serra de Carets*. I en la correcció que es proposà a les fonts escrites de l'entrada *sendera de Caret*, els plànols de l'Institut Geogràfic y Catastral localitzats a l'Arxiu Històric de Tarragona:

Caret, sendera de

«Senda de Carep» (PIGC 1929, P6, F2 i F3); «Senda de Carré» (PIGC 1929, P6, F3).

Antiga sendera. (Veà, 2017: 125)

Fig. 1. Termes de Vinebre i la Torre de l'Espanyol

Nous topònims

Com ja s'ha avançat, en el decurs de la recerca de l'onomàstica de la Torre de l'Espanyol, s'han localitzat alguns topònims en fonts escrites que no s'havien recollit a Veà, 2017. Es tracta de tres topònims lligats a la partida dels Gorraptes: *Nadal*, *Mas d'en Soler* i *Juncaret*. Que han sigut localitzats en capbreus que els habitants de la població feien amb el comanador d'Ascó.

1. NADAL

Als capbreus de 1708 i de 1734, s'ha localitzat la partida, anomenada *Nadal*, situada dins de l'actual partida, i antiga població, de Gorrapte. Al capbreu de 1708, Gabriel Rosselló confessa tenir-hi un molí d'oli de ginebre:

[...] molí² d'oli de ginebre en la partida Gorrapte, en la partida de *Nadall*, que afronte ab Joan Guinau, de Cabases, y ab Joseph Vilas a cens annuo de una perdui pagadora lo dia de Nadal. (Cap 1708, 180r)

I, al capbreu de 1734, és Francisco Rosselló, fill de l'anterior, qui confessa tenir un forn de ginebre a Gorrapte:

[...] un horno de asseite de enebro en el termino de Gorrapte, en la partida de *Nadal*, que linda con Joan Guinau de Cabases y con Joseph Vila a censo annuo de una perdis pagadora el día de Navidad el qual le toca y parte como el heredero de Gabriel Rosselló, su padre. (Cap 1734, 264r)

En aquest cas, també es va trobar un antropònim que es podria relacionar amb el topònim: «Jacobo Ferrer, dit Nadal». Es va localitzar exactament al full 1r d'un document de l'ACRE del mateix segle XVIII —concretament, de l'any 1731—: l'acte de venda a carta de gràcia entre Josep Macip i Paulina Ferrer, cònjuges de la Torre de l'Espanyol, i Joan Domènech de Vinebre, d'una peça de terra a la partida coneguda com les Tormedes de la Torre de l'Espanyol (ACRE-62-T2-255).

D'altra banda, Serrano (1988) recull l'antropònim «Josep Ferrer, Nadal», veí de la Torre de l'Espanyol, que ocupà un càrrec municipal l'any 1793. Sembla lògic afirmar que tots dos noms propis estan relacionats i que l'un podria donar nom a l'altre.

2. MAS D'EN SOLER

Al capbreu de l'any 1708, s'ha localitzat el nom d'una partida anomenada *Mas d'en Soler*, situada a Gorrapte. És Francesc Aguiló qui confessa tenir-hi un forn de ginebre:

[...] un forn d'oli de ginebre en la partida de Gorrapte, en la partida del *Mas den Soler*, afronta en terra del confessant, a cens de una perdui pagadora lo dia de Nadal. (Cap 1708, 179v)

Aquesta partida es torna a trobar en el capbreu de 1734, en la confessió de Josep Estivill:

[...] un orno de asseite de enebro en el término de Gorrapte, en la partida del *Mas den Soler*, que linda con tierra del confesante, a censo annuo de una perdis pagadora el día de Navidad. (Cap 1734, 263r)

Pel que fa a la morfologia d'aquest topònim, cal dir que és comparable a altres que s'han localitzat al terme municipal de la Torre de l'Espanyol, on no són estranyes les partides que agafen el nom d'un mas que ha esdevingut suficientment important per esdevenir una entitat pròpia, com a partida o subpartida. Així, s'ha recollit el *Mas de Pere*, subpartida situada a la partida dels Colls, al nord-est del terme; el *Mas de Balsà*, partida situada entre les partides dels Faquims i dels Faifons, properes al límit amb el terme de Vinebre; i la subpartida del *Mas del Ros*, situada dins de la partida dels Faquims, i que està ubicada al costat del camí dels Gorraptes, el camí que mena de la partida torredana de Pomars a la vinebrana de Gorrapte.

3. JUNCARET

El tercer topònim, *Juncaret*, també està relacionat amb Gorrapte. En el capbreu de 1761, Jaume Domènech confessa un forn d'oli de ginebre que era situat a Gorrapte i que confrontava amb la vall (de Gorraptes) i l'indret que designa aquest nou topònim:

[...] un horno de azeite de ginebre en el termino de Gorrapte, que linda con la Val y con el *Juncaret*, a censo annuo de una perdis el qual se toca y pertenece como á usufructuario en los bienes de su consorte, hija y heredera de Joseph Jornet. (Cap 1761, 311r)

I en el capbreu de 1787, Batiste Domènech, de la Torre de l'Espanyol, que molt probablement era l'hereu de l'anterior, confessa un forn de fer oli de ginebre al mateix indret:

[...] un horno de hacer azeite de ginebre, en el termino de Gorrapte, que linda con la Val y con el *Juncarét* a censo annuo de una perdiz pagadora el dia de Navidad, el qual le toca y pertenece como a heredero legitimo sucesor de su difunto padre Jaime Domenech. (Cap 1787, 367v)

L'origen d'aquest topònim, pensem que està lligat al nom comú *juncar*, forma pròpia de la varietat lingüística occidental del català, que denomina un lloc on abunden els 'juncs' o 'joncs' (<JŪNCUS). Tenint en compte que el document situa l'indret prop de la vall de Gorraptes, que és corrent hídric intermitent, i on antigament solia baixar-hi més aigua que no pas actualment, sembla que pot ser una hipòtesi encertada, i que és plausible que es referís a l'espècie *Scirpoides holoschoenus*.

Finalment, es pot observar que, en els documents que contenen els tres topònims, es vacil·la a l'hora de definir Gorrapte com una partida o com un terme. Cal recordar que Gorrapte era una de les poblacions que integraven la comanda templera d'Ascó, que va rebre una carta de població l'any 1237 i que va ser destruït pels Entença el 1289. A més, si més no el segle XIX, va ser terreny disputat entre les poblacions de Vinebre i de la Torre de l'Espanyol per fer-ne explotació agrària i ramadera, fins que, finalment, va ser incorporat definitivament al terme municipal de la primera.³

CONCLUSIONS

Un inventari onomàstic publicat no ha de considerar-se una obra tancada i acabada, atès que sempre hi ha possibilitats de fer noves troballes interessants per a l'inventari i per a la recerca que se'n pugui derivar.

“S'HAN DONAT A CONÈIXER DADES QUE PERMETEN ESBRINAR L'ORIGEN I EL SIGNIFICAT DE DOS TOPÒNIMS CONEGUTS, ELS QUALS SÓN FORMATS A PARTIR D'ANTROPÒNIMS; I S'HAN PRESENTAT TRES TOPÒNIMS DESCONEGUTS FINS ARA CORRESPONENTS A LES SUBPARTIDES DE: JUNCARET, MAS D'EN SOLER I NADAL, UBICADES A LA PARTIDA DE GORRAPTE DEL TERME DE VINEBRE.”

En aquest article s'han donat a conèixer dades que permeten esbrinar l'origen i el significat de dos topònims coneguts, els quals són formats a partir d'antropònims; i s'han presentat tres topònims desconeguts fins ara corresponents a les subpartides de: *Juncaret*, *Mas d'en Soler* i *Nadal*, ubicades a la partida de Gorrapte del terme de Vinebre.

ABREVIACIONS DE LES FONTS ESCRITES CITADES

ACRE-62-T2-255: acte de venda a carta de gràcia entre Josep Macip i Paulina Ferrer, cònjuges de la Torre de l'Espanyol, i Joan Domènech de Vinebre, d'una peça de terra a la partida coneguda com les Turmedes de la Torre de l'Espanyol. Arxiu Comarcal de la Ribera d'Ebre (ACRE).

Cap 1708: capbreu de la Torre de l'Espanyol datat els anys 1708 i 1709, el qual forma part de la unitat composta amb signatura OML 1757 de l'Archivo Histórico Nacional (AHN), Madrid.

Cap 1734: capbreu de la Torre de l'Espanyol datat l'any 1734, el qual forma part de la unitat composta amb signatura OML 1758 de l'AHN, Madrid.

Cap 1761: capbreu de la Torre de l'Espanyol datat l'any 1761, el qual forma part de la unitat composta amb signatura OML 1759 de l'AHN, Madrid.

Cap 1787: capbreu de la Torre de l'Espanyol datat l'any 1787, el qual forma part de la unitat composta amb signatura OML 1760 de l'AHN, Madrid.

Nom. 2010: *Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya / Institut d'Estudis Catalans, 2a edició (2009).

PIGC 1929: Plànols de l'Instituto Geográfico y Catastral (escala 1:2.000) dels 19 polígons en què es divideix el terme de Vinebre, i que confeccionà l'Instituto Geográfico y Catastral entre els anys 1928 i 1941. Arxiu Històric de Tarragona.

BIBLIOGRAFIA

GENERALITAT DE CATALUNYA (2009): *Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya / Institut d'Estudis Catalans, 2a edició.

- ORTEGA, Pascual (1997): *Monedajes de las encomiendas hospitalarias de Ascó, Horta y Miravet (siglo XIV)*. Saragossa: Anubar Ediciones.
- (2006): *La població de les comandes templeres i hospitaleres d'Ascó, Horta i Miravet (segles XII-XIV)*. Batea: Secció d'Arqueologia del Patronat Pro-Batea.
- SERRANO DAURA, Josep (1988): *La Torre de l'Espanyol (Ribera d'Ebre). Història, règim senyorial i aspectes del seu antic dret local, en particular les Costums de 1517*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV.
- VEÀ VILA, Sílvia (2016): "Anàlisi semàntica dels topònims rurals actuals del terme municipal de Vinebre". *Onomàstica. Anuari de la Societat d'Onomàstica*, 2 2016 (ISSN 2462-3563), p. 107-146. URL: <<https://www.onomastica.cat/publicacions/anuari-onomastica>>.
- (2017): *Onomàstica de Vinebre*. Barcelona: Institut d'estudis Catalans.
- VIDAL BONAVILA, Judit; OROBITG ÁVALOS, Marina (2018): *Els forns d'oli de ginebre. Una indústria a Riba-roja d'Ebre*. Riba-roja d'Ebre: Associació d'Amics de Riba-roja.

NOTES

1. I Premi d'Investigació Ramon Amigó i Anglès (2016-2018), atorgat per la Fundació Universitat Rovira i Virgili, a través del Departament de Filologia Catalana de la mateixa URV i amb el suport de la Direcció General de Política Lingüística del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
2. En aquest document, a diferència de la resta, es parla d'un 'molí' de ginebre en lloc d'un 'forn' de ginebre. Pensem que podria ser un error de l'escriptura.
3. Vegeu els documents de l'ACRE: ACRE340-7-T471 (Al·legació al comanador d'Ascó perquè els veïns de Vinebre respectin els drets relatius al lloc de Gorrapte, 1843) i ACRE340-7-T473 (Trasllat d'una comunicació de l'Ajuntament de Vinebre per defensar els seus drets sobre el lloc de Gorrapte, 1845).